

Vytauto Kavolio svarstymai apie moters vaidmenį visuomenėje

Apie sparčiai kintančią moters vaidmens visuomenėje sampratą, pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje kalbama vis dažniau. Analizuojama tiek dabartinė moters padėtis, tiek moters padėties visuomenėje kaita, vykusi XX amžiuje. Sovietmečiu viešai deklaruota lyčių lygybė įgalino moterį dirbti, tačiau neišlaisvino iš patriarchalinėje visuomenėje nusistovėjusių gyvenimo normų. Po Antrojo pasaulinio karo į Vakarų pasitraukusi lietuvių inteligentija susidūrė su įvairiomis moterų emancipacijos idėjomis ir gan prieštaringai jas vertino. Egzilyje moterų išsilaisvinimo klausimas neretai buvo priešpastatomas lietuviybės išsaugojimo uždaviniui. Be to, daugelis pasitraukusiųjų turėjo dar nepriklausomoje Lietuvoje susiformavusį konservatyvų požiūrį į moters vaidmenį šeimoje ir visuomenėje.

Sociologas, vienas ryškiausių egzilio mąstytojų Vytautas Kavolis daug dėmesio skyrė lyčių vaidmenų analizei. Jo požiūris į moters vaidmenį visuomenėje kontrastingai atsiskleidžia ankstyvųjų publicistikos straipsnių rinkinyje *Nepriklausomųjų kelias*¹ bei knygoje *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*². V. Kavolio galvojimai apie moterų kūrybą ir egzilines patirtis trumpai aptariami Doros Verkelytės darbe *Moterų egzilio mąstymai*³. V. Kavolio santykis su feminizmo idėjomis analizuojamas Solveigos Daugirdaitės straipsnyje *Vytautas Kavolis ir feminizmas*⁴.

Šio darbo tikslas – remiantis V. Kavolio intelektualiniais tekstais atskleisti jo požiūrį į moters vaidmenį visuomenėje.

V. Kavolį lyčių studijos pirmiausia domino kaip priemonė išvengti kitais būdais neužčiuopiamus kultūros sandaros klodus. Moterų sąjūdžiui jis, tikėtina, buvo palankus ar bent tolerantiškas kaip liberalas. Liberalizmas V. Kavoliui buvo gyvenimo įsipareigojimas, laikysenos ir veiklos variklis, o ne abstrakčių negyvų lozungų rinkinys. Ritos Kavolienės liudijimu liberalizmo samprata jam reiškė ir garbingus santykius su kita lytimi jo paties gyvenime.⁵

¹ Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias : publicistikos straipsniai (1951-1965)*, Vilnius, 2006.

² Kavolis V., *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius, 1992.

³ Verkelytė D., *Moterų egzilio mąstymai*,

http://www.iseivijosinstitutas.lt/var/uploads/file/2001_D_Verkelyte_Moteru%20egzilio%20mastymai.pdf [žiūrėta: 2014 05 06]

⁴ Daugirdaitė S., *Vytautas Kavolis ir feminizmas*, <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367153243533/DS.002.0.01.ARTIC> [žiūrėta: 2014 05 06]

⁵ Ten pat.

Viename iš ankstyvųjų tekstų, kalbėdamas apie moters vaidmenį visuomenėje, V. Kavolis išreiškia teigiamą požiūrį į moters norą būti naudinga bendruomenei ir savo kraštui. Aptardamas 1955 m. Gordon Allport vykdytos apklausos apie tuometinių studentų pažiūras ir gyvenimo planus rezultatus, V. Kavolis kaip sektiną pavyzdį pateikia meksikietės studentės pasisakymą: „Aš nenorėčiau tuoj pat ištekėti, nors, kaip kiekviena moteris, noriu ištekėti, kad realizuočiau visas savo aspiracijas. Be to, norėčiau ką nors duoti savo kraštui – arba kaip mokytoja, kaip psichologė, arba kaip motina.“⁶ Tokius idealus jis laiko „atsakomybės už kitų kraują“ pavyzdžiu.⁷ Kaip priešingą poziciją V. Kavolis pateikia amerikietės studentės žodžius: „Mūsų vasaros bus praleidžiamos žvejojant vėžius Cape Crate. [...] Aš noriu, kad mano vaikai, kai jie sulauks dešimt metų, dalį vasaros praleistų [...] stovykloje, ar mokydami profesiją, kuria jie interesuojasi. Pagaliau, tikiuosi, kad mes visi galėsime pakeliauti po Europą [...].“⁸ V. Kavolis tokius idealus vertina kaip privatistinius (ne individualistinius) – norint juos patenkinti galima pasitraukti nuo bendruomenės.⁹ Tad V. Kavolis palaiko aktyvios moters visuomenėje idėją, tačiau pripažįsta jai globėjos – mokytojos vaidmenį.

Toliau, kalbėdamas apie skirtingoms lytims tenkančius iššūkius, V. Kavolis atkreipia dėmesį: „Kol mergina eina į mokyklą, tėvai ir artimieji iš jos reikalauja gerų pažymių, o ir ji pati nori išnaudoti šią vienintelę jos gyvenime pasitaikysiančią progą pakonkuruoti su vyrais, kaip lygus su lygiu. Bet tuo pat metu jina turi vaidinti kvailesnę, negu ji yra, kad vyruose būtų populiarė.“¹⁰ Tad po mokyklos (ar universiteto) baigimo, moteris savaime įsilieja į visuomenę, kur jai tenka iš anksto numatytas menkesnis vaidmuo. O ir mokslo metais ji negali atskleisti visų savo gebėjimų dėl baimės nutolti nuo moteriai esą pritingančio elgesio tipo. V. Kavolis pastebi: „Du labiausiai prarasti kūrybinių išteklių rezervai yra buvę žemutinės klasės ir visų klasių moterys. Ir vieni, ir kiti nedavė, ko būtų galėję duoti.“¹¹ Didžiausia problema jis laiko šių ilgamečių represijų moteryse išugdytą vidinį pasyvumą, iniciatyvos stoką. Taip pat nuogaštuoja, kad „sovietai, moterų ir žemutinių klasių kūrybines jėgas išnaudodami, galės vakariečius pralenkti, jei pastarieji šių snūduriuojančių rezervų nepabudins kūrybiniam, įsipareigojančiam ir atsakingam gyvenimui“.¹² Tačiau toks baiminimasis greičiausiai atsirado dėl tuometinio ryšių su Lietuva nebuvimo. Taip pat dėl nežinojimo realios, o ne

⁶ Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias : publicistikos straipsniai (1951-1965)*, Vilnius, 2006, p. 76.

⁷ Ten pat, p. 76.

⁸ Ten pat, p. 76.

⁹ Ten pat, p. 76.

¹⁰ Ten pat, p. 466-467.

¹¹ Ten pat, p. 465.

¹² Ten pat, p. 465.

viešai deklaruojamos, moters padėties Sovietų Sąjungoje. Vėliau, 1992 m. atvykęs į Lietuvą, Vilniaus universitete pirmąjį savo kursą V. Kavolis skyrė lyčių studijoms kaip tik todėl, kad išvelgė čia esantį didelį atotrūkį nuo XX a. pabaigos humanitarinės minties pasiekimų.¹³

Išėivės moters padėtis visuomenėje tampa dar komplikuočiau. Visų pirma jai numatomas motinos – tradicijų saugotojos vaidmuo. Kaip teigia V. Kavolis, būtent motina yra ryškiausia figūra lietuvių tautos sąmonėje. Tautosakoje nėra kito tokio intensyvaus žmogiškojo santykio kaip sūnaus ar dukters santykis su motina.¹⁴ Lietuvis (ypač egzilyje) intensyviai priklauso nuo socialinės aplinkos. Ne jis pats save formuoja, bet ši aplinka ir jo santykis su motina. Ji, kaip lietuviškos dvasinės kultūros kūrėja, tampa ir tos kultūros psichologiniu simboliu.¹⁵ Taigi, jeigu kalbėdamas apie moterį visuomenėje apskritai, V. Kavolis jai linkęs pripažinti globėjos – mokytojos vaidmenį, tai kalbant apie lietuvių moterį egzilyje šis vaidmuo susiaurinamas iki motinos – tradicijų saugotojos vaidmens.

Egzilyje moteris taip pat netiesiogiai įpareigojama rinktis tos pačios tautybės vyrą. V. Kavolis nuogaustauja, kad lietuviškumas naikinamas tekant už arabų, kas tampa madingu dalyku tarp lietuvių studentų JAV.¹⁶ Atkreipiamas dėmesys, jog lietuviai nuo seno turėjo „tautinės“ šeimos idealą: „Jaunavedžiai tam tikra prasme jungdavo dvi dideles šeimas, ir iš tokių grupių susidarė visuomenė. Todėl nebuvo pageidaujama, kad mergaitės tekėtų už svetimtaučių [...]“.¹⁷ Tad išėivijoje būtent moteriai numatoma atsakomybė už „lietuviškos“ šeimos kūrimą.

Visgi, nežiūrint priskirto tradicijų saugotojos vaidmens, iš lietuvių moters egzilyje pasigendama aktyvumo visuomeninėje veikloje. Ypač kalbant apie studentes. V. Kavolis tarsi agituodamas rašo: „Seniai pastebėta, kad vyrų iš tiesų esama daug plepesnių [...]. Tačiau per studentų suvažiavimus kiekvieną nesuinteresuotą stebėtoją stulbino faktas, kad mergaitiškos burnos juose iš viso plačiau, kaip slaptam atodūsiui, neprasisveria. Studentams laipsniškai stiprinant ginkluotųjų pajėgų eiles, vis labiau pasigendama studentų, kurios veiktų. Laukiame, kitais žodžiais, sufragisčių amžiaus – su vėliavomis, eisenomis, ir vyrams neišvirtais pietumis.“¹⁸ Čia verta atkreipti dėmesį į prieš tai minėtą V. Kavolio teiginį apie merginoms būdingą apsimetimą kvailėnėmis nei yra, idant šios pasiektų populiarumo vyrų tarpe. Galbūt tokia lietuvių studentų

¹³ Daugirdaitė S., *Vytautas Kavolis ir feminizmas*, <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367153243533/DS.002.0.01.ARTIC> [žiūrėta: 2014 05 06]

¹⁴ Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias : publicistikos straipsniai (1951-1965)*, Vilnius, 2006, p. 305-306.

¹⁵ Ten pat, p. 308.

¹⁶ Ten pat, p. 123.

¹⁷ Ten pat, p. 402.

¹⁸ Ten pat, p. 430.

tylos paslaptis? O gal tai V. Kavolio jau minėtų ilgamečių represijų, kurios moteryse išugdė iniciatyvos stoka, pasekmės? Vis tik aktyvių, rašančių straipsnius aktualiomis temomis lietuvių studentų būta. Jų kurtus tekstus V. Kavolis apibūdina: „Merginų rašomi straipsniai kur kas inteligentiškesni, negu vyrų rašomi; Bet šitie merginų raštai dažniausiai būna nusiskundimai dėl merginų padėties lietuvių visuomenėje.“¹⁹ Ir čia pat priduria: „Kad mums reikia šitokių aiškinimų – o kad jų reikia, nėra jokios abejonės – liudija rimtą kultūrinį atsilikimą.“²⁰ Tokie svarstymai leidžia daryti prielaidą, kad studentėms pirmiausia rūpėjo atkreipti dėmesį į nusistovėjusius lyčių vaidmenų stereotipus ir juos griauti. Kol tas nebuvo padaryta, rašyti įvairiomis rūpimomis temomis ir išvengti subjektyvaus vertinimo greičiausiai buvo sunku. Kita vertus, kalbėdamas apie lietuviškosios kultūros išsaugojimo problematiką, V. Kavolis pateikia ir minėtus stereotipus patvirtinančių pavyzdžių: „[...] populiariausios knygos lietuvių visuomenėje šiandien generolo Raštikio atsiminimai ir „Lietuviškoji virėja“. [...] knyga, suvedžiojusi net jaunas, pažangias studentes palikti Nyką-Niliūną bibliotekoje nesupjaustytą ir su pikta virėjiška aistra pradingti moters vertę ištaisais šimtmečiais žlugdžiusioje virtuvėje.“²¹

Kalbėdamas apie lietuvių moterų literatūrinius ieškojimus, V. Kavolis pabrėžia jų 1945 – 1950 m. kurtų tekstų silpnumą.²² Tačiau atkreipia dėmesį į šeštąjį dešimtmetį, kuomet į „proceso priekį ateina moterys poetės, drąsiai kalbančios ir nebeįkalintos lietuvių moterims privalomos, tradiciškai sentimentalios, melodingos poezijos kalėjime“.²³ V. Kavolio manymu, būtent šio laikotarpio literatūra leidžia tyrinėti, kuo skiriasi vyrų ir moterų kultūrinė tradicija.²⁴ Kaip laisvėjančios minties pavyzdį jis pateikia Liūnės Sutemos kūrybą, kuri yra gili ir daugiasluoksnė. L. Sutemos poeziją V. Kavolis laiko lygiaverte šeštojo dešimtmečio vyrų kūrybai. Nors iš pirmo žvilgsnio jis atrodo pernelyg kritiškas moterų literatūriniam tekstams, reikia atkreipti dėmesį, kad čia neigiamai vertinami blankūs, į tradicinio mąstymo rėmus įspausti kūriniai. Tačiau vertinga laikoma būtent išlaisvėjusio mąstymo moters kūryba.

Moters padėties tarpukariu ir nebaigto išsilaisvinimo simboliniu pavyzdžiu V. Kavolis laiko Salomėjos Nėries kūrybą. Jam svarbu, kad poetė mėgino rasti žodžius ir apibūdinti padėtį

¹⁹ Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias : publicistikos straipsniai (1951-1965)*, Vilnius, 2006, p. 464.

²⁰ Ten pat, p. 465.

²¹ Ten pat, p. 340.

²² Verkelytė D., *Moterų egzilio mąstymai*,

http://www.iseivijosinstitutas.lt/var/uploads/file/2001_D_Verkelyte_Moteru%20egzilio%20mastymai.pdf [žiūrėta: 2014 05 06]

²³ Kavolis V., *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius, 1992, p. 114.

²⁴ Verkelytė D., *Moterų egzilio mąstymai*,

http://www.iseivijosinstitutas.lt/var/uploads/file/2001_D_Verkelyte_Moteru%20egzilio%20mastymai.pdf [žiūrėta: 2014 05 06]

moters, atsidūrusios puritoniškos visuomenės užribyje ir negalinčios viešai kalbėti apie tai, kas jai rūpi. V. Kavolio požiūriu S. Nėris nėra nei baili, nei jautri. Reikšmingu dalyku jis laiko tai, kad S. Nėris plečia lietuvių moters vaidmenų ratą, aiškiai parodydama dvejopus moralės standartus, taikomus moteriai ir vyrui.²⁵ Neretai jos poezijoje atsispindi ir bausmės laukimo už išsilaisvinimą nuojauta.²⁶ Taigi, V. Kavoliui būtent kūryba yra vienas geriausiai moters jauseną ir padėtį visuomenėje atspindinčių rodiklių.

V. Kavolį stebino neigiamas ir kartais pašaipus požiūris į Mariją Gimbutienę, vieną žinomiausių lietuvių mokslininkių, kurios asmeninis pavyzdys rodė kitas moters veiklos galimybes nei tradicinės šeimininkės, motinos ar „poetiškiausiu“ atveju, mūzos vaidmenys. Šiuokart svarbus ne tiek V. Kavolio požiūris į konkrečią mokslininkę, kiek tai, kad, rašydamas apie ją, V. Kavolis atskleidžia ir savo požiūrį į moterų išsilaisvinimo idėjas.²⁷ Jis rašo: „Nemažą reikšmę Gimbutienės darbai turi ir šiandieninio feministinio sąjūdžio simboliniam sparnui. M. Gimbutienė savęs nelaikė feministe. Bet tai turbūt turėjo reikšti, kad ji neskyrė energijos poleminei kovai ar deklaratyviems pareiškimams, kurių visada būna daug su bet koku -izmu susietame sąjūdyje.“²⁸ V. Kavoliui neatrodo svarbus faktas, jog M. Gimbutienė su feministiniu sąjūdžiu nesitapatino. Jam svarbu, ką iš tiesų reiškė jos teorijos. Aiškindamas M. Gimbutienės poziciją, V. Kavolis atsiskleidžia kaip feministinį sąjūdį suprantą plačiau – ne vien kaip visuomeninį sąjūdį, bet ir kaip mąstymo sistemą bei studijų sritį.²⁹ V. Kavolis teigia: „Marijos Gimbutienės moksliniai darbai susilaukė plataus ir intensyvaus atgarsio tame moterų sąjūdžio sparne, kuriame buvo galvojama, kad reikia spręsti ne vien teisinės ar sociaekonominės nelygybės problemas, bet ir suvokti [...] galvojimo būdus, religines tradicijas, kuriose šios problemos atsiranda.“³⁰

Nors V. Kavolio tekstuose galima rasti įvairių moterų išsilaisvinimą palaikančių ir skatinančių pasisakymų bei raginimų aktyviai veikti visuomeniniame gyvenime, visgi politinė arena jo galvoje paliekama tik vyrams. Straipsnyje *Politiškumo prielaidos* V. Kavolis rašo: „Niekad nebuvo išspręstas klausimas, kaip geriausia politiškai paruošti ateinančios kartos vyrus (ir, optimistų nuomone, moteris). Šiandien ir vėl mūsų visuomenėje ginčijamasi [...] kaip politinis

²⁵ Daugirdaitė S., *Vytautas Kavolis ir feminizmas*, <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367153243533/DS.002.0.01.ARTIC> [žiūrėta: 2014 05 06]

²⁶ Kavolis V., Lietuvių moralinės vaizduotės evoliucija: II, *Metmenys*, 1984, Nr. 47, p. 86.

²⁷ Daugirdaitė S., *Vytautas Kavolis ir feminizmas*, <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367153243533/DS.002.0.01.ARTIC> [žiūrėta: 2014 05 06]

²⁸ Ten pat.

²⁹ Ten pat.

³⁰ Ten pat.

pasiruošimas iš viso suprastinas, ir kaip jo tremties sąlygomis siektina.³¹ Galima tik spėti kas įtakėjo tokios pozicijos atsiradimą – iš vyresniosios išievių kartos perimto konservatyvus požiūrio liekanos ar tai, kad didelių vilčių lietuvės studentės visgi neteikė. Pastarąjį teiginį iš dalies patvirtina aukščiau aptarti V. Kavolio nuogastavimai dėl studenčių pasyvumo. Tačiau greičiausiai tai tradicinio konservatyvaus požiūrio tąsa. Straipsnį V. Kavolis baigia tokiais žodžiais: „Mūsų tautinio atgimimo herojai mėgdavo savo politinę veiklą pradėti gimnazijos penktoje klasėje ar ir dar anksčiau – bet jie buvo tikri, autentiški herojai, ir tokių politikos vyrų, jiems išmirus, savo tarpe dar neatidengėme.“³²

Apibendrinant galima teigti, kad V. Kavolio požiūris į moters vaidmenį visuomenėje buvo prieštaringas, nevienalytis. Svarstant šia tema nuolat balansuojama tarp skatinimo išsilaisvinti ir įprastinių vaidmenų priskyrimo. Nors V. Kavolis palaiko aktyvų moters dalyvavimą visuomeniniame gyvenime, jis linkęs jai numatyti įprastinį globėjišką mokytojos vaidmenį. Taip pat nors ir teigiamai vertina moterų išsilaisvinimo judėjimą bei moteris metusias iššūkį tradiciniams savo vaidmenims, V. Kavolis politinį kelią, panašų, numato tik vyrams. Visgi V. Kavolis buvo vienas iš nedaugelio vyrų išievių svarsčiusių šia tema ir neabejotinai prisidėjo prie jos aktualizavimo.

³¹ Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias : publicistikos straipsniai (1951-1965)*, Vilnius, 2006, p. 188.

³² Ten pat, p. 193.

I. Literatūra:

1. Daugirdaitė S., *Vytautas Kavolis ir feminizmas*, <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367153243533/DS.002.0.01.ARTIC> [žiūrėta: 2014 05 06]
2. Verkelytė D., *Moterų egzilio mąstymai*, http://www.iseivijosinstitutas.lt/var/uploads/file/2001_D_Verkelyte_Moteru%20egzilio%20mastymai.pdf [žiūrėta: 2014 05 06]

II. Šaltiniai:

1. Kavolis V., Lietuvių moralinės vaizduotės evoliucija: II, *Metmenys*, 1984, Nr. 47.
2. Kavolis V., *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius, 1992.
3. Kavolis V., *Nepriklausomųjų kelias : publicistikos straipsniai (1951-1965)*, Vilnius, 2006.